

Vänsterpress om Chile-kuppen i september 1973

Den 11 september 1973, dvs för 40 år sedan, störtades Salvador Allendes folkvalda regering i en mycket blodig militärkupp under ledning av general Augusto Pinochet. Med anledningen av detta publicerade flera svenska vänstertidningar den 11 september artiklar om kuppen, och dess orsaker och följder m m. Här följer en samling med sådana artiklar.

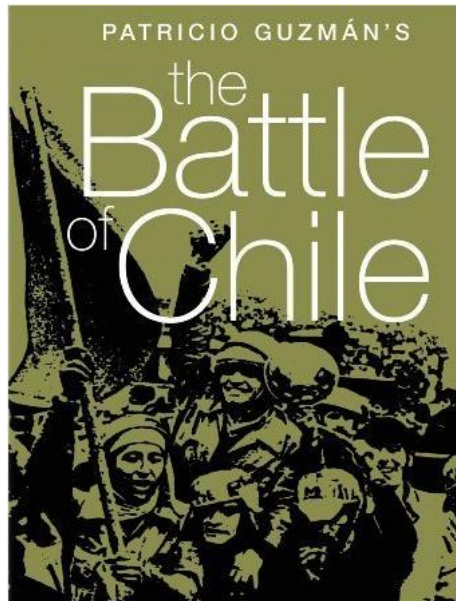

Moneda-palatset (där Allende befann sig) bombas 11 september 1973

Innehåll

Arbetarmakt: Kuppen i Chile 1973 – hur kunde den ha förhindrats?	1
FiB/Kulturfront: 40 år efter den chilenska militärens USA-stödda kupp växer hoppet om ett annat Chile.....	9
Internationalen: 40 år sedan kuppen i Chile: När Pinochet bjöd in nyliberalismen.....	11
Offensiv: Pinochets kupp 1973 var organiserad i Vita huset	16
Proletären: Den svarta nejlikan	20

Arbetarmakt: Kuppen i Chile 1973 – hur kunde den ha förhindrats?

La batalla de Chile: La lucha de un pueblo sin armas
Regi: Patricio Guzmán

Jag tror att de första två talkörspårer jag lärde mig i min tidiga barndom var ”Pinochet – mördare!” och ”Chile, Chile – solidaritet!”, och kanske började jag hata Pinochet innan jag började hata Hitler (observera: i så fall för jag lärde mig vem Pinochet var tidigare, inte för att jag någon gång har haft en försonlig inställning till Nazitysklands överhuvud). Och det är förstås inte bara hos mig personligen som militärdiktaturen har satt spår. Det fanns andra latinamerikanska diktaturer som kunde tävla med den chilenska i brutalitet, men ingen som hade föregåtts av en vänsterrörelse som väckte sådant hopp, för att sedan krossas. Dessutom skulle ju Pinochets diktatur bli en viktig vägröjare för borgarklassens internationella nyliberala offensiv. Det var således inte utan viss upphetsning jag upptäckte att alla tre delarna av dokumentären *The battle of Chile (La batalla de Chile)*, som utkom mellan 1975 och 1979 på sammanlagt över fyra timmar, skulle visas i ett svep på Cinemateket.

Dokumentären tar sin början strax före valet i mars 1973. Vänsterkoalitionen Unidad Populares (Folkfronten) ledare Salvador Allende hade vunnit presidentvalet 1970, men hade ett ganska svagt parlamentariskt stöd. Vänstern, arbetarklassen och de fattig hoppades flytta fram sina positioner, och högern, ledd av det nationella partiet och kristdemokraterna hoppades få minst 60 %, och därefter kräva Allendes avgång. Intervjuerna kunde knappast ha varit tydligare i att visa de båda sidornas klassbaser. Fattiga kvinnor berättade att de tack vare folkfrontsregeringen för första gången hade en ordentlig bostad, eller att de plötsligt hade fått hopp om en värdigare tillvaro. En gammal man med 12 barn förklarade att kampen inte handlade om honom, då hans tid snart var ute, utan om hans barns och barnbarns framtid. Å andra sidan fick vi se överklassen, och den mer välbärgade medelklassen förklara att de försvarade ”frihet” och ”demokrati”, vilket på något sätt klingade väldigt likt ”våra privilegier”. Vissa av dem som intervjuades fullständigt dröp av förakt mot ”marxisterna” och pöbeln som tagit sig ton.

På valnatten förkunnades i en av borgarnas tv-kanaler – media skulle ju hela tiden till övervägande del ligga i högerns och de rikas händer, vilket dock som vanligt inte hindrar dem från att tycka att deras demokratiska rättigheter är hotade – att högern hade gått fram, och att det var ute med Allendes regering. Ett stort firande utbröt på Santiagos gator – mestadels åkte de i

schyssta bilar, till skillnad från när arbetarklassen firade, vilket företrädesvis skedde till fots. Men säg den lycka som varar för evigt. Snart kom rapporterna: högern hade inte alls fått tillräckligt stöd för att fälla Allende. Istället hade Unidad Popular gått framåt, till 43,2 %. Val-fusk, min herre, valfusk! skrek de demokratiskt upprörda borgarna! Stormtrupperna till borgaryngel gick ut på gatorna och ställde till med bråk och kravaller på ett sätt som borgare alltid blir helt hysteriska över om vänstern och pöbeln gör det. Men ack, inte ens den noggrannaste rösträkning kunde rubba det otroliga faktum att de fattigas representanter hade ökat sitt röstetal. Högern fick inte det parlamentariska underlag de behövde för att återta regeringsmakten. Parlamentarismen är nu som vi vet bara en av strängarna på de härskande klassernas lyra – de har ju flera strängar de spelar dagligen utan att det ens anses som någon kampåtgärd alls, blott helt vanliga affärer. Genast efter att Allende tillträdde hade lyran gått varm, företrädesvis genom ekonomiskt sabotage för att destabilisera en regering som inte ville dansa efter deras pipa.

Den rena demokratiens problem

Inte så få politiska ”tänkare” placerar demokratin i en sfär som står över allt annat. Vi har en demokrati med fast och oföränderliga regler, och inom den kommer vi fram till den förda politiken. Man kanske förlorar ibland, man kanske måste kompromissa – men då är det bara att kavla upp nävarna, slipa argumenten och komma igen i nästa val. Alla har samma möjligheter att göra sig hörda! Sedan finns det visserligen vissa ekonomiska nödvändigheter som inte ens val kan rå på – exempelvis kan man ju inte återinföra förmögenhetsskatten, för då blir det kapitalflykt och då blir vi fattigare. Men för den rättänkande liberalen ska detta inte räknas som en begränsning av våra demokratiska rättigheter. Som marxister har konstaterat är dock detta en helt idealistisk och falsk bild. Vi är inte en nation där alla har samma intresse för demokratins principer och där alla kan komma överens – vi är, hur mycket liberala ledarsidor må förneka detta uppdelade i klasser med helt olika intressen. Ibland, i perioder utan kris, går dessa intressen att nödtorftigt förena. I andra situationer ställs saker allt mer på sin spets, och de oförsonliga motsättningarna blir allt mer uppenbara. Det var en sådan situation Chile allt mer befann sig i.

I den rena demokratins högre sfärer kan man utarbeta de bästa principer. Man kan till exempel diskutera om presidentval med åtföljande speciella befogenheter som kan komma i konflikt med parlamentet är bra eller dåligt. Om man utgår från de då befintliga lagarna hade högern inga legala möjligheter att fälla regeringen, som dock ständigt måste ta hänsyn till överklassens partiets obstruktion. Vissa som uppfattar sig som de mest rättrogna demokraterna skulle säga att all makt ska utgå från det direktvalda parlamentet, som i sin tur utser regeringen – som ständigt står under parlamentets kontroll och kan fällas om det senare så vill. Med den logiken skulle högern ha den ”demokratiska” rätten att bilda regering. I vilket fall som helst skulle vänstern inte, enligt de formella demokratiersonemangen, ha någon rätt att köra över högerpartierna som ju faktiskt hade en majoritet i parlamentet med sina 56 %. För en marxist kan dock inte dessa spekulationer vara avgörande. Situationen i Chile 1973 var: på ena sidan arbetarklassen, bönderna, de fattiga, som kämpade för sina rättigheter och för ett värdigt liv åt sig och sina barn – på den andra överklassen, den mer välbeställda medelklassen, byråkraterna, som ville försvara och helst utöka sina privilegier. Båda sidor blev allt mer beslutsamma, och ett avgörande närmade sig oundvikligen. I ett sådant läge, när frågan revolution eller kontrarevolution pockar på ett svar, kan det demokratiska finliret, eller ens några procentenheter hit eller dit vara det avgörande för en kommunist, eller ens för en realist. Vi vill ha svar på den mest grundläggande demokratiska frågan: ska samhället och styras av och dess frukter tillfalla de arbetande klasserna eller ska makten och härligheten även i fortsättningen ligga hos den lilla överklassen, samt de andra privilegierade skikt som dras till denna, likt flugor till liket av någon som juntan skulle komma att mörda för att bara dumpa

någonstans? I det konkreta fallet Chile 1973 var det precis så frågan stod: ska de arbetande ta makten från de rika och den reaktionära officerskåren, eller ska de dränkas i blod och mångårigt förtryck och fattigdom?

Nu säger kanske någon: men så säger kommunister alltid. Men det måste finnas en annan, lugnare, fredligare väg! Det är givetvis en på flera sätt förståelig känsla. Givetvis gillar vi inte våld och blodutjutelse. Man kan tycka att den dittillsvarande historien talade sitt tydliga språk om med vilka metoder kapitalisterna och deras följeslagare är beredda att försvara sitt system. Men för dem som inte uppfattade det så tydligt borde den faktiska utvecklingen i Chile fram till den blodiga militärkuppen ha förtydligat alla oklarheter.

Kapitalisternas offensiv börjar

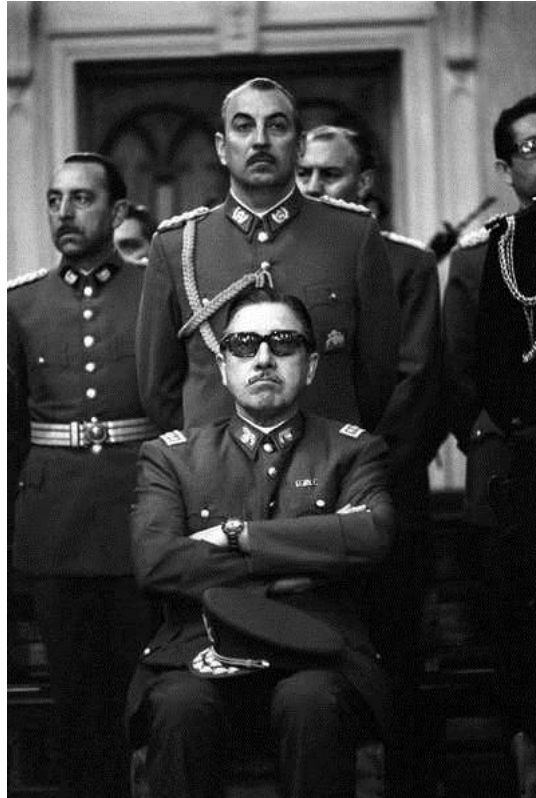
Det började som sagt redan innan vi kom in i handlingen i dokumentären, ganska omgående efter att Allende tillträdde. På olika sätt underminerade kapitalisterna med stöd av sina herrar i USA:s härskande klass Chiles ekonomi. Bland annat organiserades en transportstrejk, som en så föga kommunistisk tidning som *New York Times* senare fick erkänna finansierades direkt av CIA. Transportarbetarna var en föga organiserad yrkesgrupp, som dessutom till stor del ägde sina fordon själva och således ekonomiskt sett hörde till småborgerlighetens lägre skikt. De fick \$4 om dagen, vilket väl ofta motsvarade vad de kunde få när de jobbade. Lägg till att de glatt påhejades av arbetsgivarorganisationerna och högern, som även skänkte matpaket till deras fruar. Det är givetvis inte helt förvånande att en omedveten och oorganiserad grupp av de arbetande kunde falla för de locktonerna. Icke desto mindre var det, även om de givetvis faktiskt förtjänade bättre levnadsvillkor – i likhet med de flesta chilensare – en reaktionär strejk, helt underordnad högerns antidemokratiska ränker. En tumregel är: när reaktionärerna och överklassen hejar på en strejk så är den ofta en bricka i deras stinkande spel. En mer omedveten minoritet av transportarbetarna vägrade att falla in i reaktionens planer, och andra arbetare organiserade transporter. De angreps gång på gång av borgarklassens yngel och de omedvetna medelklassungdomar som lät sig mobiliseras under deras ledning. Trots alla skada det orsakade på landet ekonomi, lyckades reaktionens transportstrejk inte knäcka arbetarklassens beslutsamhet, och strejken avblåstes. Den skulle återupptas i ett än mer kritiskt läge följande år, hösten 1973.

Som ett led i – eller flera, raka led snarare – i polariseringen började riktiga fascistiska stormtrupper i *Patria y libertad* (Hemlandet och friheten) organiseras, uniformerade och med armbindlar. En av politikens viktigaste grundregler är som vi vet – eller ja, borde veta – att när, i en situation av tilltagande ekonomisk och politisk kris, öppet fascistiska gatutrupper börjar marschera och med våld angripa vänstern, då måste arbetarklassen göra sig beredd på verkligt försvar. Dessa fascistiska gatutrupper skulle ju inte komma att spela samma roll som i Tyskland 40 år tidigare, men som stormsvalor som förebådade att avgörandet timma nalkades gick de inte att ta miste på.

Det var nu inte bara de öppna fascisterna som var beredda att bruka dödligt våld mot arbetarna. Under en av de imponerande massdemonstrationerna ljöd några skott från kristdemokraternas partihögkvarter, som dödade en och skadade sex arbetare. Ingen ställdes till svars, och partiets representanter var märkbart ovilliga att bli så upprörda. Liksom i Ådalen 1931 – för att ta ett av många, många exempel – anfördes rätten till självförsvar när arbetare mördades. Reaktionen hade tagit ytterligare ett steg mot att låta sin ”demokratiska” mask falla, men arbetarmassorna lät sig inte skrämmas. Begravningståget blev en imponerande uppvisning av hundratusentals arbetare och fattiga som inte hade tänkt låta sig kuvas längre.

Gruvarbetare har i många situationer och i många länder tillhört de mer militanta och kampvilliga, så också i Chile. På våren 1973 utbröt en strejk bland gruvarbetarna i den nationaliserade koppargruvan i El Teniente. Det går inte att förneka att det fanns fog för

kraven, exempelvis hade de inte fått de löneökningar de lovats i en situation där deras levnadsförhållanden urholkades av inflationen. Samtidigt såg högern chansen att hetsa mot regeringen och uppmuntra till mera kaos, och började högljutt stödja strejken. Reaktionärer som i vanliga fall hatade allt vad strejker heter började plötsligt värna om gruvarbetarnas villkor. I den situationen började allt fler sluta sig till den minoritet som vägrat strejka, och efter 74 dagar avslutades strejken. Men mister du en står dig tusen åter, resonerade reaktionen, och började gripa efter nya, och kraftfullare slagträn. Det började bli dags för nästa kort ur högerens välförsedda hand: det första försöket till militärkupp.

Pinochet-juntan. Så här illa kan det gå om man inte med fast hand tar hand om reaktionen

Den första militärkuppen

Gruvarbetarstrejken blåstes definitivt av 28 juni. Redan nästa dag, 29 juni, gick militären till aktion. Precis som fallet ibland är, exempelvis vid Kornilovs förvirrade marsch mot Petrograd i augusti 1917, var det första försöket ganska ömkligt. Ett regemente med sex stridsvagnar ansatte presidentpalatset, vars vaktstyrka dock inte alls ville veta av något regimskifte. Ett fåtal enheter drog beslutsamt ut för att stödja Allende, och merparten, åtminstone delvis till följd av ett oväntat motstånd, förhöll sig passiva. Att de fascistiska gatustyrkorna stod redo kunde i den situationen inte få någon avgörande betydelse. Nu, kan man tycka, borde det ha funnits anledning att överge de sista illusionerna. Kuppörsöket slogs ner med lätthet, även om minst 22 människor dog, däribland den argentinske kameramannen Leonardo Henrichsen som i och med att han filmade sin mördare dokumenterade sin egen död. Men en del av armén hade försökt störta regeringen. Redan tidigare hade vissa officerare, företrädesvis från marinen, antytt att regeringen inte skulle kunna stödjas så länge till. Lägg till det unghögerns stormtrupper på gatorna, det ständiga sabotaget av ekonomin, att delar av borgarklassens media gick ut och stödde kuppen – samt att kristdemokraterna och nationella partiet, som utgjorde en majoritet i parlamentet, väntade tills kuppen var nedslagen innan de på minsta sätt tog avstånd, och vissa inte ens när de pressades efteråt. Detta samtidigt som deras vredgade

anklagelser om att regeringen var olaglig och ett hot mot konstitutionen och friheten hördes allt mer.

Det var nu uppenbart att det var en fråga om liv och död att avvärja kontrarevolutionen. Allende försökte – på legal väg. Att utlysa undantagstillstånd, vilket ger presidenten befogenheter bland annat att avskeda officerare, var ingen ovanlighet. Det hade skett några gånger under åren som närmast föregick Allendes tillträde. Den här gången blåvägrade dock högern – inte så konstigt, eftersom de hade valt sida. Nu, om inte förr, borde det ha varit uppenbart att högerns partier inte kunde tillåtas lägga käppar i alla hjul som kunde gynna arbetarklassens sak. De hade stoppat reform efter reform, de hade gjort det mycket svårt att utträta någonting alls den parlamentariska vägen – vilket dock allt mer ledde till att arbetare och bönder tog saken i egna händer. 56 % i valet eller inte – nu stod frågan mellan framåtskridande och blodig kontrarevolution. Nu, om inte förr, var tärningen obönhörligen kastad. Militären började förbereda en kupp, och högern vägrade regeringen möjligheter att skydda sig. Parlamentarisk majoritet eller inte blir ett allt mer metafysiskt begrepp när frågan, vilket här var fallet, kan uttryckas i ett enkelt: vi eller de?

Militärledningen nöjde sig inte ens med att slicka sina ytliga sår och dra sig tillbaka för att i lugn och ro planera sina nästa steg. Provokationerna mot arbetarna lät inte vänta på sig. Enligt en lag som fanns kvar från tiden före Allende hade militären befogenheter att på eget bevåg göra razzior för att leta efter vapen. Allt mer trakasserades arbetare och bönder av militära razzior i ett uppenbart försök att bryta vänsterns moral och självförtroende samt injaga skräck. Men kanske ännu viktigare: att vänja soldaterna vid att sättas in mot sina klassbröder och – systrar.

Arbetarstyre växer fram underifrån

Samtidigt drog en ny omgång av transportstrejken igång, på samma sätt finansierad med amerikanska dollar, framprovocerad av reaktionen – men nu med ännu högre insats. Den nu ännu skörare ekonomin fick ta ytterligare stryk, och hotade att underminera alla chanser till framåtskridande. Det fick dock också en annan, från borgarklassen sett oönskad effekt. Arbetare och bönder började allt mera organisera sig underifrån. Detta var något de hade gjort under hela Allenderegerns tid. Under den första transportstrejken började de organisera transporter, när grosshandlare och affärsinnehavare började hamstra mat eller bara sälja dyrt på svarta marknaden började organisationer i bostadsområdena bildas för att leta upp och konfiskera gömda matlager, som sedan distribuerades. När fabriker stängdes, övergavs eller kördes i botten, tog arbetarna över driften, och när de internationella bolagen, anförda av USA, vägrade sälja reservdelar, började dessa produceras. En majoritet av ingenjörerna följde högerns ledning, men en minoritet gick med arbetarna, och tillsammans lyckades de i allt större skala organisera produktionen. Jordbruk som låg i träda, missköttes eller som behandlade jordbruksarbetarna och bönderna särskilt illa ockuperades, och allt närmare band knöts mellan arbetare och bönder. Embryot till en demokratisk planerad ekonomi, som spände över industri- och gruvproduktion, jordbruk, transport och distribution började växa fram. Detta ställde till vissa bekymmer för både högern och regeringen. Högern med sin parlamentariska majoritet kunde ju obstruera varje lagförslag – men utan kontroll över polisen hade de inga legala maktmedel att hindra arbetarnas organisering underifrån. De kunde hetsa i hysteriska tirader om hot mot privategendom och därmed friheten, och de kunde låta sina och överklassens söner – men detta räckte inte på långa vägar till för att slå ner arbetarna och bönderna. Det de åstadkom var dock att kratta manegen för ett nytt militärt ingripande.

Arbetarnas och böndernas spontana mobilisering, och övertagande av fabriker och jord-egendomar, och organisering av produktion och distribution är givetvis ett faktum av allra största vikt. Det var där framför allt som löftet om ett rättvisare, friare och mer demokratiskt

samhälle, som organiserades efter folkets behov i första hand fanns. Dock är det nödvändigt att inte helt stirra sig blind på detta, som så många med olika illusioner inom vänstern ibland gör. Hur väl man organiserar underifrån och hur väl man självförvaltar kommer dock allt att tillintetgöras om man inte kan försvara sig mot kontrarevolutionen. Vad tjänar det till, som Marx skrev 1848, att anta den bästa tänkbara dagordningen, när fienden sätter bajonetter på dagordningen. Detta var den verkliga kärnfrågan. Hur skulle revolutionen försvaras?

Behovet av vapen

Det saknades inte alls kampvilja från de breda massorna. Detta visades tydligt i de imponerande jättedemonstrationerna som tågade på Santiagos gator. I den formidabla skatt av fantastiska talkörer som skreks, och som jag tvivlar på att jag har sett motsvarigheten till på film förut – och vilket fick mig att mer än någonsin önska att jag behärskade spanska – fanns det många om beväpning. När arbetare och bönder intervjuades i detta skede var det kanske vanligaste temat: vi behöver vapen för att försvara oss.

Om man idag frågar en reformist med självaktning om saken fnyser han troligtvis, eller förklarar att man är en hopplös revolutionsromantiker eller rent av en galen extremist om man pratar om arbetarbeväpning. I normala, lugna perioder står det helt enkelt inte på dagordningen, och man får nöja dig med att diskutera saken i exempelvis historiska artiklar. Även idag finns det dock exempel på arbetarbeväpningens brännande nödvändighet, om än inte i Sverige. I Grekland går krisens vågor djupa, nynazisterna i Gyllene Gryning har blivit en masskraft och ett direkt hot mot allt som är progressivt – och nazisterna utgör en skrämmande stor del av poliskåren, som därför inte så förvånande allt mer är ett hot mot varje organisering. När Halivourgiafabriken i Aten hade varit ockuperad tillräckligt länge – om de rika får säga sitt, åtminstone, tog polisen tillbaka den i en massiv mobilisering, samtidigt som de knappt allt intresserar sig för brott som drabbar vanliga människor. Dessa hänvisas faktiskt inte sällan till Gyllene Gryning – av polisen! Grekiska arbetare i strejk har därför allt mer börjat organisera försvarsstyrkor.

I Chile 1973 hade situationen gått längre än den har i dagens Grekland – därav den vitt spridda insikten att vapen behövdes. Detta är också anledningen till att revolutionära marxister måste propagera för frågan. Vi vet att det inte är aktuellt för dagen i Sverige – men de historiska lärdomarna måste förklaras för dem som verkligen är intresserade av grundläggande samhällsförändringar. När klasskampen når allt högre nivåer, när kapitalisterna blir allt räddare för att förlora sin egendom – och när högern allt mer i falsett börjar skriva om hot mot frihet och demokrati, med vilket ofta menas precis de rikas egendom – då kommer polis och militär att allt mer bli ett hot mot oss. Det är ju inte så att exempel inte finns här heller. I Göteborg under EU-toppmötet juni 2001 var det exempelvis ganska långt ifrån en revolutionär situation. Icke desto mindre såg vi massivt övervåld från polisen – som vid varje tillfälle var de som började bruka våld – skarpa skott som var ytterst nära att döda en demonstrant, samt en hysterisk och lögnaktig kampanj i media vars hets banade vägen för politiska domar, långt hårdare än liknande åtalspunkter hade fått tidigare. I Chile 1973 stod mycket mera på spel.

Det ska sägas att det inte är lätt att organisera väpnat försvar. Fascistbanden, den reaktionära ungdomen och rent av polisen är det möjligt att försvara sig mot framgångsrikt, och det är viktigt nog, och kan ge en tidsfrist. Organisering underifrån, oavsett hur heroisk och klassmedveten, kommer dock inte att räcka mot en välorganiserad och dito beväpnad armé. Så länge den är intakt vill säga. Men arméer består mestadels av vanliga arbetare, bönder, studenter. Dessa har inget klassintresse av att slå ner de arbetande klasserna. Att det är en värnpliktsarmé är givetvis inte heller någon garanti för att den inte kan tjäna den härskande klassens intressen. Den militära disciplinen och den reaktionära propagandan de matats med

kommer då att stå mot klassintresse och solidaritet med de kämpande. Att nå in till och att organisera sig inom de väpnade styrkorna blir därför en ödesfråga för arbetarklassen och den revolutionära vänstern. Det blir en konkret fråga som bara kan lösas i handling vilken sida som kommer att vinna. Ju längre arbetarna håller ut, ju mer de visar sin vilja att kämpa – till exempel genom att försvara sig mot fascister och poliser – desto större är chansen att soldater ska förmås att bryta med sina order och ställa sig på revolutionens sida.

Folkfronten i Chile hade dock flera kort på hand. De hade regeringsmakten, vilket var eller kunde ha varit ett kraftfullt vapen i att framställa kuppmaakarna som den illegitima sammansvärjning de var. Och inte minst hade regeringen faktiskt stöd inom en minoritet av officerskåren, främst de officerare som beslutsamt hade motsatt sig kuppen 29 juni. Ett massivt stöd från de arbetande klasserna, som gång på gång visat sig villiga att kämpa mot provokationer, ekonomiskt sabotage, fascister och, ibland, polisattacker, till stor del medvetna om behovet av vapen och villiga att bära dem – och inte minst stöd inom delar av armén fanns en position att slå mot reaktionen innan den slog till först. En sak fattades dock – en medvetenhet om vad som måste göras och beslutsamheten att genomföra det.

En revolutionär strategi skulle givetvis, under vissa situationer, kunna bygga på en parlamentarisk position. En parlamentarisk majoritet skulle ju ha underminerat högerens anspråk på legitimitet ytterligare – vilket inte alls är samma sak som att det skulle ha räckt – men i det rådande läget saknades en sådan. Ett nytt val skulle hypotetiskt kunna ge en majoritet, men det förefaller ganska osannolikt att folkfronten skulle ha gått så mycket framåt. Och viktigare är att högern inte tänkte vänta på det. Viktigast av allt är att Allende helt saknade insikt om vad som måste göras, och istället försökte sig på den ena kompromissen efter den andra för att blidka åtminstone de ”mer progressiva” delarna av högern – samt att det inte fanns någon alternativ revolutionär ledning. Kommunistpartiet hade ju revolution och proletariats diktatur och de obligatoriska formella punkterna i sitt program, men deras ingrodna stalinistiska tradition hade för länge sedan vant dem av vid att kunna formulera ett verkligt, konkret revolutionärt program, i handling såväl som ord. Socialistpartiet var radikalare, men också dess stora vänsterflygel – som kunde diskutera i termer av revolution, avskaffa den borgerliga staten och arbetarklassens maktövertagande – saknade programmet och medvetenheten för att kämpa om ledningen för rörelsen med Allende. Detta hade dessutom skapat ytterligare problem, då den parlamentariska positionen till stor del var hans personliga. En radikalare linje intogs av Revolutionära vänsterrörelsen, MIR, som stod utanför folkfronten. Jag tänker inte gå in på en närmare analys av de olika gruppernas program och praktik – något som inte heller framgick speciellt väl i dokumentären. Detta ska heller inte förstås som att kommunistpartiets medlemmar saknade kampvilja och mod, utan det är en politisk fråga. Faktumet kvarstår dock att det saknades en revolutionär ledning som insåg vad som måste göras och hade beslutsamheten att göra det. Detta innebar att ledaren för massrörelsen var, ända fram till slutet, Allende, som förgäves grep efter en flyende kompromiss som inte kunde ha fungerat.

Det var ju verkligen inte så att kuppen 11 september kom som en blixtnedslag från en klar himmel – eller några plötsligt uppdykande jumbojets som samma datum årtal senare. Snarare marscherade högern och reaktionen stadigt framåt, som hade de skanderat: vi ska störta er, vi ska störta er – först knappt märkbart, men ju närmare september 1973 kom, desto högre blev de.

Det var inte nog med att ett misslyckat försök till militärkupp alltså hade gjorts i juni – som högern var märkbart ovillig att ta avstånd ifrån, varpå de vägrade låta Allende avskeda de mest reaktionära och opålitliga officerarna. Inte heller nöjde de sig med att genom en stor mängd razzior trakassera arbetare och bönder samt träna sina soldater i repression. Allendes betrodde inom den högre ledningen för flottan, Arturo Araya, mördades, och efter påtryckningar från tongivande delar av officerskåren, och inte minst deras fruar, förmåddes de mest Allendetrogna officerarna avgå. Dessutom avslöjade några matroser att någon form av kupp

planerades – men dessa fängslades och torterades av flottan, utan att passera det legala rättssystemet. Det kan inte vara en enkel sak att göra kuppförberedelser mer uppenbara.

Vad borde ha gjorts?

Så, vad borde ha gjorts? Det är uppenbart att något borde ha gjorts – att vänta, försöka kompromissa, försöka blidka högern kunde bara leda rakt till undergången, vilket det ju gjorde. Om borgarklassen skulle ha kunnat blidkas skulle det ha varit nödvändigt att helt ge upp och ge tillbaka regeringsmakten till högern. Problemet med den lösningen – förutom då att det vore en total kapitulation och ett erkännande att de rika nog måste behålla sin makt ändå! – är att de arbetare och bönder som mobiliserats till kamp och vars förhoppning om ett bättre, mer värdigt liv hade väckts och växt sig allt starkare, knappast skulle ha godtagit detta. Med en beslutsam offensiv från dem kanske det ändå inte hade varit för sent, men i avsaknad av en verkligt beslutsam ledning som hade arbetarmassornas förtroende, skulle förlusten av regeringsmakten oundvikligen ha varit demoraliserande, åtminstone inledningsvis. Och tiden hade varit knapp. Kämpa eller ge sig, där var alternativen. Men som sagt, utan en ordentlig åderlåtning skulle knappast arbetarna ha gett dig så lätt. I alla händelser fortsatte ju Allende att leda rörelsen mot en kompromiss som inte gick att få ändå till det bittra slutet.

De huvudsakliga elementen i vad som borde ha gjorts står klart. Det var nödvändigt att avväpna reaktionen och högern, och beväpna och organisera de revolutionära styrkorna. Mera konkret var det nödvändigt att beröva högern dess parlamentariska bas – antingen genom att stänga parlamentet helt, vilket allt fler arbetare högljutt krävde, och organisera makten genom arbetarnas och böndernas demokratiska råd, sammanslutna i nationell skala, eller, som ett första steg, bara slänga ut högerns representanter och förklara den återstående församlingen för den revolutionära folkförsamlingen, som genast kunde ha utökats representanter för arbetarnas och böndernas organisationer. Arbetarna hade genast behövt vapen, och organisering och vapenträning av erfarna kamrater och sympatiska officerare. Kapitalisternas ekonomiska makt skulle ha lamslagits av att deras fabriker, lager, transportmedel och, inte minst banker hade konfiskerats och övertagits av arbetarna. De reaktionära tidningarna, tv- och radiokanalerna, som ägdes av ett fåtal och försvarade dessas intressen, hade behövt konfiskeras.

Men, och det är inget litet men – det hade varit ett säkert recept på nederlag att ta itu med dessa nödvändiga uppgifter utan att samtidigt ta tag i problemet med kontrarevolutionens spjutspets, de väpnade styrkorna. Hur den exakta planen hade sett ut går inte att säga utan mer konkret kunskap. På ett tidigt stadium – kanske allra först, eller åtminstone samtidigt som de första åtgärderna – måste de officerare som bedömdes som den största faran, den troliga ledningen för den kommande attacken, avsättas och gripas. Detta skulle ha varit en uppgift för i första hand de ännu lojala förbanden – även om det måste sägas var osäkert hur lojala de hade varit om de inte bara hade försvarat regeringen mot angrepp, utan slagit till först. Ett revolutionärt parti skulle givetvis ha haft celler inom armén, och därmed i så hög grad som möjligt koll inte bara på var officerare stod, utan på var det fanns soldater som snabbt skulle kunna förmås att bryta med och gripa – eller, let's face it, kanske skjuta – sina överordnade, om dessa gav order att mörda arbetare. Samtidigt skulle massiva mobiliseringar av arbetare och bönder genomföras. Det mest gynnsamma hade sannolikt varit att i samband med en planerad massdemonstration slå till. En plan för en snabb beväpning av pålitliga och kampvilliga arbetare skulle ha förberetts – och inte minst skulle en massiv agitation – påbörjad tidigare – ha riktats mot de meniga soldaterna för att få dem att ställa sig på revolutionens sida. På basis om närmare information om stämningarna, vilka officerare som skulle kunna gå att använda, hur vapen skulle distribueras etc., skulle en konkret plan ha kunnat göras upp. Detta hade dock krävt en revolutionär, kampvillig ledning som kunde ha gått i spetsen distribuerat styrkorna och tjänat som en generalstab. I situationer när alternativen står mellan

revolution och blodig kontrarevolution är det ingen filosofisk fråga om att man ska klara sig utan ledare. Ett uppror och ett inbördeskrig kräver en fast organisering och tydliga mål. Dessutom, som erfarenheterna gång på gång visar, är alternativet inte en välorganiserad revolutionär ledning, utan att icke-revolutionära krafter behåller den.

Detta skedde inte, och alla förhoppningar om en fredlig och stegvis väg till ett bättre liv för alla arbetande genom att de tog över den direkta skötseln av samhället dränktes brutalt i tusentals döda, tiotusentals fängslade och torterade, hundratusentals flyktingar, samt 17 års militärdiktatur, vars spår ännu lever kvar. En arbetare som intervjuades i filmen förklarade att inbördeskriget var oundvikligt. Man kan sörja detta faktum, men han hade rätt – i situationen i Chile 1973 var ett inbördeskrig i någon form oundvikligt. Tragiken ligger i att det bara var den ena sidan som var väl förberedda på detta.

Men ja, åter till filmen, *The battle of Chile*. Min skiss till handlingsprogram finns inte i dokumentären, däremot har jag ger den en otrolig insikt i förhållandena i Chile fram till kuppen. Det är ett fantastiskt dokument, utan tvekan en av de viktigaste politiska dokumentärer som har gjorts. Ännu mer imponerande är att regissören Patricio Guzmán och hans fyra medhjälpare nästan helst saknade erfarenhet och kunnande, och hade mycket blygsam utrustning – och ändå gjorde de den här! Som kronan på verket kom ju kuppen, varpå de tvingades smuggla ut filmen med fara för sina liv. Jag tvekar därför inte ett ögonblick när jag utser *The battle of Chile* till filmhistoriens med tanke på förutsättningarna mest imponerande prestation. Du måste helt enkelt se den.

Jens-Hugo Nyberg

FiB/Kulturfront: 40 år efter den chilenska militärens USA-stödda kupp växer hoppet om ett annat Chile

Jorge Contreras

Militärkuppen i Chile den 11 september 1973 är en världshändelse som också berörde människor i Sverige mycket djupt, skriver Jorge Contreras författare till boken ”Chile 11 september 1973. Kuppen, terrorn och tragedin”, en personlig och politisk skildring av ett av de mest brutala övergreppen på demokratin i Latinamerika och världen i modern tid.

Varje gång man läser eller hör något om Chile i svenska media nu förtiden handlar det om landets goda ekonomiska tillväxt, om hur modernt Chile har blivit och om demokratin i landet. Inte mycket sägs eller skrivs om att Chile fortfarande, nästan 25 år efter det att Pinochetdiktaturen överlämnade regeringsmakten till en civil regering, har kvar det mesta av Pinochets och diktaturens författning, har det mest odemokratiska valsystemet i Latinamerika

eller att diktaturens terroristlagstiftning används mot mapuchefolket i södra Chile. Flera av dem har mördats, skjutna i ryggen.

Inte heller uppmärksammas att de regeringar som efterträtt diktaturen har fortsatt diktaturens privatiseringar av skola, hälsovård och pensionssystem, skänkt bort Chiles koppar, vatten och andra naturtillgångar, som det strategiskt viktiga litium. Eller att ett antal chilensare hör till världens rikaste människor.

Chile är idag ett av världens mest ojämlika länder. Endast Brasilien och några få länder i Afrika, som Sydafrika, uppvisar liknande eller större klyftor vad gäller inkomst och levnadsvillkor. Det finns i praktiken två Chile; ett av dem består av en liten, stenrik överklass som har ackumulerat gigantiska tillgångar på ett sätt som inte var möjligt före militärkuppen. Den delen av befolkningen och det övriga Chile träffas praktiskt taget aldrig någonstans. Internationella bedömare talar om en social apartheid.

Chile är nyliberalismens bästa exempel. Det var också det som var meningen med militärkuppen. Ännu 40 år efter militärkuppen den 11 september 1973 lider Chile och folket av de sviter som kuppen orsakade och som förändrade Chiles historia för gott. Ingen större tragedi har någonsin drabbat Chile. Kuppen är ett flagrant exempel på stats- och internationell terrorism och den kom att skaka en hel värld och ledde bland annat till den första stora icke-europeiska invandringen till Sverige.

Bakom militärkuppen mot Chiles dåvarande folkfrontsregering, ledd av den socialistiske presidenten Salvador Allende, låg den chilenska högern, de chilenska storföretagen, de multinationella företagen med ITT och Anaconda Copper i spetsen samt, och, självklart USA:s regering tillsammans med CIA. Omfattande dokumentation visar hur och när samt av vilka konspirationen mot den chilenska regeringen inleddes. USA:s anhängare i Sverige, att döma av reaktionerna vid Barak Obamas besök i Stockholm den 4-5 september är de många, rekommenderas att ta del av den så kallade Church-rapporten, som USA:s senat 1975 överlämnade till USA:s kongress, "U.S. Senate: Covert Action in Chile 1963 – 1973". Ordförande i kommissionen bakom rapporten var senatoren Frank Church och bland övriga medlemmar fanns dåvarande senatoren Walter Mondale, senare USA:s vicepresident, samt den förre republikanske presidentkandidaten Barry Goldwater som aldrig blev vald. Inga kommunistiska grabbar precis.

Rapporten baserar sina slutsatser på information från CIA, från utrikes- och försvarsdepartementet, från Nationella säkerhetsrådet, NSC, samt från en rad personer som var inblandade i interventionen i Chile. Steg för steg registreras där USA:s agerande för att förhindra att Allende skulle tillträda som Chiles president. Rapporten beskriver också detaljerat det hemliga krig, som USA:s president Richard Nixon och hans närmaste rådgivare Henry Kissinger beordrat skulle genomföras i Chile. CIA hade bland annat skickat vapen till landet för att mörda Chiles ÖB general René Schneider i oktober 1970, i ett desperat försök att förhindra att Salvador Allende skulle tillträda som president.

Många år senare har USA släppt tusentals hemliga dokument i omgångar. Det är fruktansvärt att konstatera att "världens största demokrati" kan använda all sin makt för att framkalla ett blodbad i ett demokratiskt land, som man därtill har diplomatiska relationer med. För två år sedan besökte Barak Obama Chile och fick då en fråga på sin presskonferens (lika beskuren som den här i Sverige): när tänker USA be om ursäkt för det blodbad ni orsakade i Chile och som är så väl dokumenterat? Barak Obama kunde inte precis förneka USA:s inblandning och han svarade: "vi tittar inte bakåt, vi blickar framåt".

Mer än så hade inte Nobels fredspristagare att säga till alla tortyröverlevande och till de anhöriga till de försvunna politiska fångarna. När statsminister Fredrik Reinfeldt sa att alla i

Sverige var stolta över Obamas besök kändes det som ett hån mot oss tusentals av USA:s offer som lever här i Sverige.

Summeringen av Pinochetdiktaturens 17 år, den mest fördömda regimen i FN:s historia efter apartheidregimen i Sydafrika, är förkrossande. Nästan en miljon tvangs i landsflykt, över 3 000 människor mördades och av dem är över 1000 försvunna. Många av dess försvunna har kastats i Stilla Havet, enligt den chilenska armens egna uppgifter. Deras anhöriga har fortsatt att leta efter deras kroppar, men många av de anhöriga har dött utan att få veta sanningen. Deras lidande symboliserar den chilenska tragedin.

För några år sedan fastslog den chilenska så kallade tortyrkommissionen utifrån vittnesmål från runt 35 000 före detta överlevande politiska fångar, däribland mitt, att tortyr hade utövats systematiskt på fler än 1 000 platser runt om i Chile, till och med i kyrkor! De flesta tortyrcentra var hemliga, där också den värsta tortyren utfördes. Jag arresterades efter militärkuppen och torterades, liksom 300 000 andra politiska fångar. Efter 15 månader i fyra olika koncentrationsläger landsförvisades jag till Sverige 1975.

Min tid i militärernas händer har jag dokumenterat i min bok ”Chile 11 september 1973 – Kuppen, terrorn och tragedin” som jag skrev 2003 i samband med 30-årsdagen av kuppen. Jag torterades och förnedrades bland annat på vår tidigare folkära nationalarena Estadio Nacional, Nationalstadion, där jag hade varit många gånger för att se fotboll. Jag torterades bakbunden och med förbundna ögonen och tvingades också att höra på när mina kamrater och vänner torterades. Som den gången när en pojke och hans pappa torterades inför varandra. All denna misshandel hade lärts ut till de latinamerikanska militärerna vid USA:s School of Americas. Den skolan är känd och ökad i hela världen som mördarskolan. Med den skolan samarbetar Sverige.

Enligt läkarexpertis har vi som utsatts för tortyr fått skador för livet, många dör i förtid av den fysiska och psykiska stress som tortyren orsakar. Men vi som överlevde de chilenska militärernas massmord kommer att fortsätta kräva sanning, rättvisa och upprättelse, så länge vi lever. Därför har jag ända sedan jag kom till Sverige åkt runt i landet för att tala om vad som hände i Chile, också för att bidra till att det aldrig mer ska upprepas.

Den 17 november går chilensarna till val. En ny president och ett nytt parlament ska väljas. Vi som bor utomlands kan dock inte rösta, för som ett av få länder i världen tillåter inte Chile sina medborgare bosatta utomlands att delta i val. Men en enorm social rörelse håller på att växa fram i Chile och den gör att vi äntligen kan börja drömma om ett Chile i frihet och rättvisa, som äger och bestämmer sin framtid. Oavsett valresultatet. Och Salvador Allende, som den 11 september 1973, in i det sista och på sin post i presidentpalatset kämpade för demokratin, lever mer än någonsin.

Ett annat Chile är möjligt!

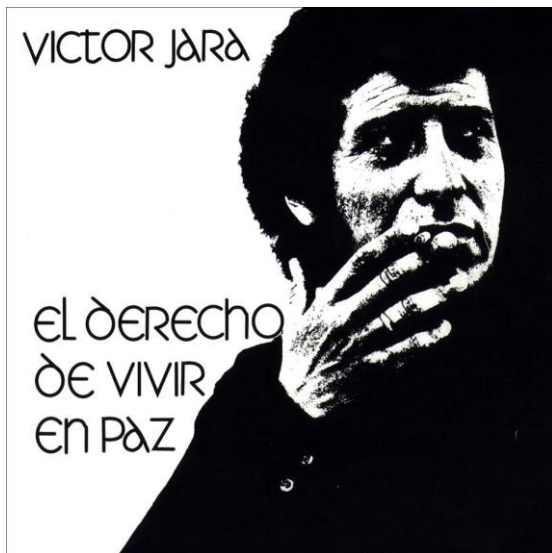
Internationalen: 40 år sedan kuppen i Chile: När Pinochet bjöd in nyliberalismen

När den demokratiskt valde socialistiska läkaren Salvador Allende, ledare för en folkfront, valdes till president 1970 i Chile var detta kulmen på en långvarig kamp. Det skedde i en växande samhällspolarisering. De arbetande hade sagt sitt i valurnorna och ville ha inflytande över den ekonomiska och politiska utvecklingen. Världens blickar var riktade mot Chile; marxister av olika schatteringar hade vunnit i allmänna val. När spelreglerna inte tjänade kapitalistklassen våldförde sig emellertid de härskande på den

borgerliga demokratin man sade sig värna. Alex Fuentes ser tillbaka på den politiska utvecklingen i Chile

Fyrtio år har gått sedan de många hopp om att ett annat Chile var möjligt gick upp i rök. Den 11 september 1973 kom för all framtid att förknippas med en USA-fjärrstyrd blodig militärkupp ledd av en enkelspårig general vid namn Pinochet. Kuppmakarna och deras påhejare lyckades i sitt uppsåt. Generalerna bombade presidentpalatset och upphävde arbetarrörelsens historiska landvinningar – alla fri- och demokratiska rättigheter upphörde i samma ögonblick att existera.

Den reformistiska ”chilenska vägen till socialismen” byttes mot en stor slakt. Förföljelse, mord, tortyr, koncentrationsläger, förtryck, censur, systematiskt skräckvälde, blev vardagsmat i 17 år. Det växte fram en världsomfattande solidaritetsrörelse. I Sverige var det genom Chilekommittén som tusentals aktivister förde ett outtröttligt arbete för att bojkotta den ohyggliga militärjuntan.

Trubaduren Victor Jara var en av dem som torterades och mördades av Pinochets slaktare på stadion *Estadio Chile*, som numera döpts om till *Estadio Victor Jara* (dvs Victor Jara Stadion).

Bilden är ett skivomslag

Under 80-talet härjade Thatcherismens och Reagans era och den chilenska ekonomin hamnade i en djup kris. Militärjuntan anordnade en farsartad folkomröstning med syfte att klubba igenom sin egen konstitution och legitimera den totalitära regimen. Men den ekonomiska krisen stod sig och mynnade ut i sociala protester vilka accelererade under 1983. Juntan svarade med att återinföra undantagstillståndet i landet – 11 år efter militärkuppen.

Den katolska kyrkans ledning insåg allvaret i läget och 1985 sammanfördes de styrande och den borgerliga oppositionen. Man kohandlade med syfte att avleda de snabbväxande protesterna. Den upproriska stämningen hade spridit sig över landet, och till och med det reformistiska KP (Kommunistpartiet) hade sadlat om – KP hade bildat en ”patriotisk front” (FPMR) som förde en väpnad kamp mot militären. FPMR utsatte till exempel Pinochet för ett attentat 1986, ett halvdussin militärer dog medan diktatorn klarade sig utan en skråma. Svaret blev en veritabel repression. Motståndet och framförallt den redan kraftlösa revolutionära vänstern fick återigen betala ett högt pris. Kampen mot diktaturen försvagades, rädslan tog över.

Sakta men säkert fick motståndsrörelsen nytt självförtroende. Det förstärktes under senare delen av 80-talet av att delar av arbetarklassen, gruvarbetarna, ställde sig i täten för en massiv folkmobilisering mot Pinochets välde som svarade med mer våld. Men protesterna fortsatte och läget blev ohållbart. USA tvingade då juntan att utlysa en folkomröstning om huruvida diktatorn skulle fortsätta att sitta vid makten eller inte. In i det sista försökte en trög och ettrig

Pinochet ignorera kravet på att avgå. Folkomröstningen genomfördes 1988 och trots hänsynslösa militära påbud tillfogades Pinochet ett svidande nederlag.

USA och den inhemska borgarklassen såg då till att Pinochets sorti skedde under ordnade former. Man regisserade en ”övergång till demokratin” där diktaturens konstitution behölls intakt. En del generaler, bland dessa Pinochet, utsågs till parlamentsledamöter på livstid. Man införde Sistema binominal (ett slags tvåpartisystem) som garanterade att bara högern (UDI och RN) å ena sidan och La Concertación, (kristdemokrater och socialdemokrater) å den andra, kunde ställa upp i allmänna val. Varken KP eller den radikala vänstern tilläts delta. Man cementerade ett odemokratisk bimonopol som valsysteem som varat sedan dess.

Det viktigaste var emellertid diktaturens brutala nyliberala politik.

Nobelpristagaren Milton Friedmans adept, de så kallade Chicago Boys, införde efter militärkuppen nyliberalismens rike, för första gången skulle modellen testas i ett land. Det blev förödande för de redan sämst ställda. I 21 år administrerade La Concertación diktaturens arv. För detta bestraffades koalitionen till slut i förra valet, år 2010, högern tog över rodret och trots löften om motsatsen intensifierades den nyliberala politiken.

Chile har idag världens mest extrema nyliberala modell, och marknadens terrorism visar anstötliga siffror: 1 procent av landets befolkning äger 30 procent av landets rikedomar, mervärdet kammars hem av fem familjer som räknas bland världens rikaste. Av 75 596 registrerade företag finns fackföreningar i bara 6 196. 90 procent av de arbetande saknar facklig anslutning och arbetsstrygghet. 45 procent av befolkningen lider av någon form av allvarlig depression. 40 000 unga kvinnor blir varje år mödrar och 80 procent av dem avbryter sina studier.

Den reaktionära lagstiftningen förbjuder abort. För inte alls länge sedan blev en 11 årig flicka våldtagen och gravid. President Piñera sade då att flickan var ”nog mogen att ta hand om sin baby”. Fetma i den unga befolkningen växer lavinartat medan antal otrygga och dåligt betalda jobb ökar dagligen. 90 procent av vattnet och cirka 70 procent av kopparindustrin ägs av transnationella företag. Alberto Mayol, sociolog vid Universidad de Chile, uttrycker det så här: ”Du har ett Chile som lever bättre än Sverige och ett större Chile som lever som en fattig i Angola.”

Under de senaste åren har tillståndet i landet förvärrats. Utbildningen har omvandlats till en slags företagsverksamhet där den förvaltats utifrån näringslivets dogmer och kapitalets diktat. Det är ”marknaden” som angett riktningen och sittande regeringar som förvaltat vad kapitalisterna föreskrivit. Och det var vinstdriften i utbildningen som till slut blev något av en akilleshäla i systemet. Studenternas historiska massiva protester åren 2006, 2011, 2012 och 2013 har ifrågasatt det nyliberala systemet och försatt det i schack. Studenterna har krävt ett slut på den lukrativa verksamheten som är något av högerns dna.

Studenternas kompromisslösa kamp har förändrat det politiska klimatet och gränserna som påtvingades i början av 90-talet i samband med övergången till ”demokratin”. Deras exempel har smittat av sig. Idag driver organisationerna sina krav och tvingar politikerna på reträtt. Bara i huvudstaden Santiago den 11 juli slöt 200 000 upp bakom chilenska LO:s uppmaning till storstrejk.

Att bedriva utbildning med vinst betraktades för flera år sedan som tecken på företagsamhet, idag är det något brottsligt – det är studentrörelsens förtjänst. Till och med Carolina Schmidt (nuvarande utbildningsminister) säger att vinsten i utbildningen är något ”äckligt”. Studenterna har lyckats avsätta ett antal utbildningsministrar och flyttat fram sina positioner, men konstaterar samtidigt att den förda politiken kvarstår. De har den senaste tiden ockuperat mängder av skolor och universitet för att understryka att man menar allvar med sina krav.

Proteströrelser och kriser är ett uttryck för att förändringar än nödvändiga, men i sig löser dessa inte krisen. Det räcker nämligen inte med att peka på det man inte vill ha. Men studentrörelsens protester har onekligen lett till att den politiska debatten kommit att kretsa kring avskaffandet av vinsten i skolan, förstatligandet av naturtillgångarna, ett stopp för privatiseringarna, mapuchefolkets självbestämmande och nödvändigheten av en konstituerande församling som kan ersätta diktaturens nuvarande illegitima konstitution.

Studenternas protester har gått från rättmätiga till politiska krav. Det nya samhällsklimatet har förändrat styrkeförhållandena. Studentledarna anser dock att under de nuvarande premisserna blir det omöjligt att påverka det rådande systemet inifrån, eftersom nyliberalismen är inhyst som en ekonomisk kraft även inom oppositionen.

De har insett att ett återerövrande av politiken går genom skapandet av nya institutioner och har lyft fram kravet på en konstituerande församling där folket demokratiskt kan avgöra hur man ska utforma framtiden. För tio år sedan fanns det ingen som talade om en konstituerande församling. Idag är det ett krav som i allra högsta grad är närvarande i den politiska debatten.

Förra presidenten, Michelle Bachelet, har offentligt sagt att hon vill ändra diktaturens konstitution om hon vinner valet i november. I juli skrev La Concertación och högerpartiet RN under en pakt som innebär smärre ändringar i den bimonopoliska modellen. Enligt kristdemokraterna innebär detta att ”systemet får legitimitet”. För RN:s del innebär det ”att relevanta minoritetsgrupper kan komma in i parlamentet och att den politiska kampen förs där och inte på gatorna”. Efter att RN på egen hand gjorde gemensam sak med oppositionen tvingades regeringen dra slutsatsen att det binominala systemet redan fyllt sin funktion. Regeringen föreslog plötsligt egna reformer i valsystelet. Det är början till slutet på Pinochetdiktaturens arv. RN vill nu komma ännu längre och menar att landet skulle må bra av en allians mellan RN och oppositionens kristdemokrater. Detta är frön till en politisk korsning som på sikt kan komma att förändra kartan inom borgerligheten.

För studentledarnas och vänsterns del är dessa ändringar kosmetiska. La Concertación vill oskadliggöra sprängkraften i kravet på en konstituerande församling. I primärvalen i juni vann Bachelet stort bland andra kandidater från La Concertación. En ny aktör dök upp och gav Bachelet ett reservationslöst stöd: Kommunistpartiet. KP vill bryta den isolering partiet förpassats till genom årtionden och har anslutit sig till denna allians som numera döpts om till Nueva Mayoría (Ny majoritet).

KP avlägsnar sig därmed från studentrörelsens radikala ståndpunkter. Partiet vill hellre sitta i en kommande regering med socialdemokrater och kristdemokrater. I detta utspel använder KP sitt starkaste kort; den mest karismatiska studentledaren, en ledande ikon i kampen mot att utbildningen ska drivas med vinst, nämligen den 25-åriga Camila Vallejos. Hon har som studentrörelsens främsta gestalt sagt att hon aldrig skulle uppmana till en röst på Bachelet. Nu har hon tvingats svälja dessa ord, hennes parti följer en annan kompass.

Camila Vallejos kommer kanske att få en plats i parlamentet, men risken är stor att hon nu avskärmar sig från tusentals radikala studenter som med all rätt förknippar KP med gamla förstenade stalinister vars främsta mål att få fler parlamentsledamöter. Bachelet tackar och tar emot och säger sig vilja ”framkalla en ny social och politisk majoritet för att besegra ojämlikheten och skapa ett nytt samförstånd”.

Michelle Bachelet är en ”socialist” av socialdemokratiskt snitt, och efter hennes praktik utifrån förra presidentämbetet sammankopplas hon med utländskt kapital. Hon lovar stort. Listan över vallöften som ska göra slut på ojämlikheten begravs emellertid av ett nätverk av nyliberaler som ska styra viktiga områden av hennes program.

Att hon redan nu ses som trolig segrare i presidentvalet är kanske inte så konstigt. Dels för att nyliberalismen i högerens regi är punkterad och dels för att högerkandidaten i ett primärval var Pablo Longueira. Om denne har Pinochets dotter, Lucia Pinochet, sagt: ”Han var min pappas gunstling.” Nästan direkt efter Longueiras nominering och bara fyra månader före valet hoppade denne ”gunstling” plötsligt av från sin kandidatur. På grund av ”depression”, sades det.

Högern drabbades av ett nervsammanbrott och vaskade till slut fram en ärkereaktionär kvinnlig kandidat: Evelyn Matthei. Pressen har i en slags sexistisk mani talat om ”Kvinnornas krig”. När det är kvinnor finns uppenbarligen ett kön, när det är män är det neutralt. Mattheis far är före detta juntamedlem och var chef för Flygvapnets tortyrcenter AGA just då man torterade ihjäl en annan general. Det var Bachelets far, han hade förhållit sig lojal mot den störtade president Allende.

En politisk cykel håller på att avslutas, folk förlamas inte längre av rädsla. Studenterna har varit en ledstjärna i kampen mot högerregeringen och har onekligen haft inflytande över andra samhällsgrupper. Men att enbart protestera räcker inte. Det krävs mer. Att rösta i presidentvalet den 17 november? På vem? Varför? För att vinna? Vinna vad? Frågan är om det finns ett program som motsvarar de arbetandes och studenternas behov. Ett borgerligt kristdemokratiskt parti som RN:s gamla Pinochetanhängare vill liera sig med och pro-nyliberala socialdemokrater liksom rester av ett stalinistiskt parti sugen på att till varje pris sitta i regeringsställning? En poet har sagt att mer än skillnader mellan de båda konstellationerna handlar det om ”högerens och vänsterns enhet”.

Således finner vi en deprimerad höger, en opportunistisk opposition och en ny samhällsdynamik. Och vänstern? Den radikala vänstern tillintetgjordes mellan 1973 och 1976 då diktaturen lade all krut på att utrota den. ”Marxismen ska dras upp med roten!” hotade generalerna vid militärkuppen 1973; de lyckades. Tusentals vänsteraktivister likviderades och tusentals ”försvann”. Det blev svårare med marxismen.

Den radikala vänster som trots allt överlevde har dels förbjudits att verka i val på grund av det binominala partisystemet och dels visat sig vara oförmögen att föra en politik som kan framstå som ett trovärdigt alternativ. Det finns två politiska aktörer som programmatiskt tangerar det som skulle kunna utgöra ett radikalt alternativ. Den ena är en grupp som för några år sedan lämnade socialdemokratien och som vill ”humanisera” ekonomin. Den andra har på senare tid samlats kring en förhållandevis radikal ekonom vid namn Marcel Claude som framför krav som i mycket liknar socialistiska krav.

Han uttrycker sig principfast: ”Chile var det första landet att anta den nyliberala kapitalistiska modellen, det var laboratoriet där många andra åtgärder genomdrevs genom en väg av ojämlikhet, övergrepp och utsugning. Om nyliberalismen faller i Chile kommer det att bli det hårdaste slag mot den på jordklotet.” Ja, så skulle det kunna bli. Men vägen dit innebär nödvändigtvis att man måste profilera och bygga upp ett antikapitalistiskt alternativ som bär framåt.

Alex Fuentes

Offensiv: Pinochets kupp 1973 var organiserad i Vita huset

Denna vecka är det precis 40 år sedan militärkuppen i Chile som avsatte den demokratiskt valda folkfrontsregeringen under president Salvador Allende. Kuppmakarna, ledda av general Augusto Pinochet, installerade en blodig terrorregim som dödade tiotusentals aktivister och ännu fler sattes i fängelse eller tvingades fly. Det var ett svårt nederlag med långtgående följder. I 17 år var Chile under diktaturens järnhäl.

Kunde kuppen ha förhindrats? Vilka lärdomar kan vi dra av händelserna i Chile 1970-73?

Militärkuppen i Chile den 11 september 1973 planerades och verkställdes i CIA:s högkvarter och i Vita huset, i samarbete med den styrande eliten i Chile och dess väpnade styrkor. Ingen ursäkt från USA-presidenthåll, inklusive Obama, har någonsin kommit för vad som släpptes lös på arbetarna, studenterna och vanligt folk i Chile. Konsekvenserna av det som följde formar fortfarande livet för massan av det chilenska folket.

Under den chilenska militärdiktaturens järnhäl genomfördes ett ekonomiskt laboratorie-experiment. Den nyliberala politiken med privatiseringar, öppna marknader, avregleringar och privata pensionssystem testades samtliga först i Chile efter kuppen.

Kuppen den 11 september 1973 följde på valet av Salvador Allende till Chiles president den 4 september 1970, som överhuvud för folkfrontskoalitionen (UP, Unidad Popular). Denna leddes av socialistpartiet och kommunistpartiet, tillsammans med andra vänsterpartier och en del radikala liberala kapitalistiska partier. Valsegern skakade den styrande eliten. Den öppnade upp en revolutionär process som inspirerade arbetare och ungdomar världen över.

Den revolutionära utvecklingen i Chile 1970-73 gick troligen längre än i de flesta andra av de latinamerikanska länderna på den tiden – med undantag för Kuba. Därutöver spelade arbetarklassen en central roll i kampen. Det skrämde slag på de härskande klasserna i Latinamerika, USA och Europa. USA-ambassadören telegraferade efter Allendes valseger till Washington: ”Chile röstade lugnt och stilla för att ha en marxist-leninistisk stat, det första landet i världen att göra detta val fritt och medvetet.”

Socialistpartiet var under denna tid ett helt annat parti än dagens ”socialist”-parti. Bildat i början av 1930-talet föddes det i opposition mot det staliniserade kommunistpartiet, och det var ett större parti. Det stod långt till vänster om kommunistpartiet och manade till en latinamerikansk socialistisk federation. Allende var inte, även om han i många tal framhöll marxismen, någon av socialistpartiets vänsterkandidater utan var partiets kompromisskandidat i presidentvalet.

Den nya regeringen under Allende började nästan omedelbart med att genomföra en rad viktiga förbättringar; skolmåltidsavgifterna avskaffades, löner höjdes och en jordreform påbörjades. Under revolutionens tryck förstatligades koppargruvorna. Merparten ägdes av amerikanska multinationella bolag, tillsammans med viktiga sektorer av bankväsendet. Planer tillkännagavs för förstatligandet av knappt 100 företag. Vid tidpunkten för kuppen 1973 var drygt 40 procent av ekonomin i statens ägo.

Redan från början började den chilenska högern och militären att tillsammans med USA-imperialismen sammansvärja sig för att störta UP-regeringen. De hoppades i början på att en politik av destabilisering och ekonomiskt sabotage skulle räcka för att undergräva den nya - regeringen och få den att falla. Ett handelsembargo mot Chile upprättades. Reaktionens styrkor finansierade även väpnade terroristattacker från det fascistiska Patria y Libertad (Fosterland och frihet) och en arbetsgivarlockout.

Allende vann presidentvalet 1970 med 36,3 procent av rösterna. Det var först efter att Allende hade lovat att inte rensa upp i statsapparaten och inte röra militären som kapitalistpartierna i Kongressen tillät honom att beträda presidentposten.

Detta skulle allt eftersom händelserna utvecklade sig visa sig vara ödesdigert. Den härskande klassen hoppades på att den skulle kunna undergräva Allendes stöd och mobilisera sina anhängare och de som vacklade. Men varje försök att underminera regeringen radikaliserade arbetarklassen, knuffade den revolutionära processen framåt och ökade väljarstödet för regeringen.

Under borgmästarvalen 1971 tog UP-kandidater drygt 51 procent av rösterna. Även vid kongressvalet, i mars 1973, hoppades de prokapitalistiska partierna på att kunna vinna 66 procent av rösterna och få två tredjedelar av mandaten, vilket skulle ha varit tillräckligt för att avsätta Allende. De misslyckades och UP vann drygt 44 procent av rösterna – mer än när Allende valdes första gången!

Till skillnad från Venezuela idag såg de chilenska arbetarna sig som den ledande kraften i revolutionen. Även om Allende åtnjöt en enorm popularitet fanns inte den personkult och de toppstyrda administrativa metoder som dominerar i dagens Venezuela.

I Chile hade arbetarklassen byggt upp en rad mäktiga politiska och sociala organisationer med en långvarig historia och tradition. Det fanns en intensiv debatt mellan olika organisationer och partier, och också inom dem, om program och strategi. Ledarna utmanades av och fick tillfälligtvis möta opposition från arbetare. Där de gamla organisationerna visade sig vara otillräckliga byggde arbetarna nya som var mer mottagliga för deras krav och beredda att försvara revolutionen.

Vartenda försök till kontrarevolution i Chile provocerade fram ytterligare radikaliserings och massmobilisering av arbetarklassen och dess allierade. Arbetsgivarstrejken 1972 ledde till den snabba tillväxten av organisationer i industridistriktet och till bildandet av 'cordones industriales' ('industribälten'). De utgjordes av valda arbetsplatskommittéer, som började länka ihop sig på distrikts- och till och med på stadsomfattande grundval.

Delegaterna valdes och deras mandat var återkallningsbara. I industristaden Concepción, i södra Chile, bildade de en stadsomfattande folkförsamling. Arbetarkontroll upprättades på många arbetsplatser runt om i landet. Matbrist och spekulation orsakat av embargot och av arbetsgivarnas sabotage ledde till bildandet av folkliga fördelningskommittéer (JAP) som organiserade matdistribution och försökte förhindra spekulation. Cordones antog en alltmer politisk roll i att avancera och försvara revolutionen. Detta drevs delvis på av arbetarnas frustration över det odemokratiska parlamentariska valsystem som innebar att UP saknade majoritet i kongressen och senaten, trots att den bildat regering.

En de mest radikala av cordones fanns i industridistriktet Cerillos. Det antog ett politiskt program som bl a tillkännagav ”stöd för president Allendes regering så länge som den svarar upp mot arbetarnas kamp och krav; expropriation av alla monopolfirmor med ett kapital på mer än 14 miljoner escudos eller som är av strategisk betydelse för ekonomin; arbetarkontroll av alla industrier, jordbruk, gruvor, genom valda råd med avsättningsbara delegater; en

minimi- och en maximilön; bonde- och lantarbetarkontroll av jordbruket och kredit och upprättandet av en folkförsamling för att ersätta det borgerliga parlamentet”.

Arbetarna stod långt till vänster om regeringsledarna som av de radikaliserade arbetarna och ungdomarna både drogs och släpades att ta radikalare steg. Som respons på de väpnade attacker som släpptes loss av det fascistiska Patria y Libertad bildade arbetarna egna försvarsgrupper. Denna utveckling skrämde slag på den härskande klassen och imperialismen. Revolutionen spred sig till landsbygden, där lantarbetare och bönder ockuperade land och genomförde ett jordreformprogram.

Den härskande klassen började i samarbete med USA-imperialismen snabbt att utveckla planer för en militärkupp då utsikterna att göra sig av med Allenderegeringen via parlamentet minskade och den revolutionära processen fortsatte att avancera. Inte desto mindre fortsatte ledarna för kommunistpartiet och delar av socialistpartiet att agera som en broms och försökte hålla tillbaka den revolutionära processen, där de argumenterade för att den ”demokratiska” borgarklassen inte får bli alienerad och försvarade de väpnade styrkornas ”konstitutionalitet”. Vänstern inom socialistpartiet, inklusive figurer som Carlos Altamirano, partiets generalsekreterare, argumenterade för skapandet av ”folkfolk” och stärkandet av revolutionen. Socialistpartiets vänster misslyckades emellertid med att utarbeta specifika krav eller initiativ för att föra revolutionen framåt och störta kapitalismen, samtidigt som planer smiddes för en reaktionär militärkupp.

Denna utveckling ledde till en polarisering inom folkfrontskoalitionen och till splittringar inom de partier den utgjordes av, mellan högern och vänstern. Dock lade reaktionens styrkor fram väldigt detaljerade och precisa planer. Henry Kissinger, USA:s utrikesminister under Nixonadministrationen, telegraferade till CIA-chefen i Santiago: ”Det är den bestämda och fortsatta politiken att Allende ska störtas av en kupp.”

I juni satte sig delar av militären (pansarregementena) i rörelse i förtid, enligt generalerna och organiserade ett uppror mot regeringen – ”Tancazón”.

”Tancazón” i juni fungerade som kontrarevolutionens piska och provocerade arbetarklassen till att vidta ytterligare revolutionära åtgärder. Trots ”Tancazón” vidtog vare sig Allende eller de andra ledarna åtgärder för att slå till mot militären eller mobilisera och beväpna arbetarna. Fackliga rättigheter tillerkändes inte arméns meniga, inga försök gjordes att organisera eller bygga upp ett stöd bland de väpnade styrkornas gräsrotter, av vilka många stödde den revolutionära processen. Förutsättningarna fanns för att splittra de väpnade styrkorna men beslutsam handling krävdes.

Ändå var UP-ledarna fångar under idén, som särskilt framhölls av kommunistpartiet, om att en ”progressiv flygel” existerade inom ett skikt av den härskande klassen.

Allende proklamerade sin beslutsamhet att undvika ett inbördeskrig. De hade en politik som gick ut på att respektera ”de väpnade styrkornas konstitutionalitet” och ett gradvist steg-för-steg-program av reformer som, till slut, skulle etablera socialism. Denna stadieteori gjorde det möjligt för den härskande klassen att förbereda sina styrkor att slå till vid det gynnsammaste tillfället. Det resulterade inte i undvikandet av inbördeskrig utan i att den revolutionära rörelsen dränktes i blod.

Allende försökte svara reaktionen med en politik präglad av tillmötesgående – i augusti 1973 utsågs Pinochet till arméchef av Allende – i ett dödsdömt försök att lugna militären och den härskande klassen.

När sedan revolutionära grupper försökte undsätta revolutionen och organisera motståndet mot de reaktionära officerarna kom Allende skandalöst nog att vända sig mot dem. I Val-

paraiso arresterades i augusti 100 matrosar för ”vägran att göra sin militärplikt”. Men de arresterade hade upptäckt kupplanerna och tillkännagivit att de tänkte opponera sig mot dem. I vad som har refererats till som hans mörkaste stund stödde Allende flottans hierarki då den arresterade och torterade hans egna anhängare inom flottan!

Uppemot en miljon människor demonstrerade utanför presidentpalatsets balkong, där Allende stod, två dagar innan Pinochets kupp. Demonstranterna krävde vapen för att försvara revolutionen mot den kupp som de visste skulle komma. De krävde också att parlamentet skulle stängas.

Socialistpartiets vänsterledare och andra hade lovat att de vapen som hade lagrats skulle distribueras när det blev nödvändigt. I verkligheten gjordes ingenting för att beväpna arbetarklassen mot en blodig kontrarevolution.

Två dagar senare slog konspiratörerna till, då Chiles och USA:s flottor genomförde en gemensam övning utanför Chiles kust.

På kuppdagen uppmanade den fackliga federationen CUT arbetarna att gå till fabrikena och invänta instruktioner.

Denna felaktiga politik rättfärdigades genom en felcitering av Lenins referens till fabrikena som revolutionens fästningar. Det stod i bjärt kontrast till de heroiska arbetarna i Barcelona, i Spanien 1936, som när de hörde talas om den fascistiska revolten omedelbart gick till offensiv och stormade de militära barackerna och besegrade fascisterna.

En beväpnad massprotest med en klar och tydlig appell till soldaterna om att ansluta sig till revolutionen hade i Chile i september 1973 varit den enda möjligheten att på detta sena stadium rädda revolutionen och besegra kuppen.

Istället lämnades arbetarna, allt eftersom kuppen framskred, isolerade på sina fabriker i väntan på att plockas av beväpnade armégrupper.

Väl vid makten släppte militären loss en blodig era av repression och slakt.

Det var ett fruktansvärt nederlag. Så fort de kommit till makten dödades eller arresterades politiska aktivister och lokala arbetarledare, vilket halshög arbetarrörelsen.

Kuppen åtföljdes av en nyliberal politik med förödande effekter. Militärens terrorregim varade i 17 år.

Dessvärre drog inte ledarna för socialistpartiet och kommunistpartiet lärdomar av detta blodiga nederlag.

När stalinismen kollapsade 1989-1991 övergav de varje försvar av socialistiska idéer och gick istället in i allianser med påstått ”progressiva” delar av den härskande klassen.

I tjugo års tid, efter 1990, befann sig ”socialist”-partiet i en allians med kristdemokraterna och satt i regeringskoalitioner, concertación, som fortsatte med den nyliberala politiken. Kommunistpartiet försökte för sin del agera som ”vänster”-rådgivare till koalitionsregeringarna.

De återkommande concertación-regeringarna, som endast tjänade de rika, resulterade i ett växande politiskt främlingskap.

Avsaknaden av alternativ och missnöjet med concertación gjorde att högern ledd av Sebastian Piñera kunde vinna valet 2010.

Pineras valseger fungerade som en kontrarevolutionens piska och frigjorde all den frustration och allt det främlingskap som lagrats upp under de senaste tjugo åren.

Under 2011 ockuperade universitets- och gymnasie-studerande universitet och skolor, genomförde massiva demonstrationer med hundratusentals deltagare och andra former av prototester med krav på ett kostnadsfritt och anständigt utbildningssystem.

Denna ungdomsrörelse åtnjöt ett massivt stöd bland befolkningen. Under rörelsens gång utlyste koppargruvarbetarna en endagsstrejk med studenternas stöd. Hamnarbetare och andra arbetargrupper tillkännagav sitt stöd. Studenterna tog också upp koppargruvarbetarnas krav på ett förstatligande av denna sektor av ekonomin. Ungdomarna har emellertid reagerat emot idén om ett politiskt parti därför att de inte har några erfarenheter av ett parti som är annorlunda och som de anser representerar deras egna intressen.

Men en organiserad kraft, ett nytt politiskt parti, behövs. Genom erfarenheter av ytterligare kamp och strider kan de som nu går ut i kamp börja dra slutsatsen att de behöver bygga en ny kraft och ett nytt parti som representerar deras intressen.

Minnet av kuppen den 11 september 1973 och lärdomar som kan dras av detta blodiga nederlag, kan assistera en ny generation i dagens och framtidens klasstrider samt bereda vägen för det kapitalistiska systemets avskaffande och öppna upp för ett genuint demokratiskt, socialistiskt alternativ.

Tony Saunois, CWI

Proletären: Den svarta nejlikan

11 september 2013

Harald Edelstams redogörelser i svensk och internationell press gjorde att internationell uppmärksamhet riktades mot Pinochetregimens brott mot de mänskliga rättigheterna.

Den 11 september 1973 störtades Chiles folkvalda vänsterregering ledd av Salvador Allende. Med Augusto Pinochets USA-stödda militärkupp följde ett skräckvälde med avrättningar, fängslanden och förföljelse. Sveriges dåvarande ambassadör i Santiago var en diplomat vid namn Harald Edelstam. Genom sina insatser lyckades han rädda livet på många chilensare, men också rikta uppmärksamhet mot de fascistiska kuppmaakarnas övergrepp. Apropå 40-årsdagen av kuppen tecknar Gábor Tiroler ett porträtt av antifascisten och humanisten Edelstam och ser likheter mellan honom och den kubanske frihetshjälten José Martí.

Fakta och bakgrund

Vem var José Martí?

- Kubas nationalhjärte José Martí, 1853-1895, var författare, journalist, diplomat och politiker. Han var en stor humanist som i sitt tänkande förenade antiimperialism med latinamerikanism.
- José Martí ägnade sitt liv åt Kubas frigörelse från Spanien men varnade för att lita på bistånd från Förenta Staterna. Han upptäckte redan då dess stormaktssträvanden.
- Hans enorma litterära produktion omfattar pedagogik, filosofi, konst och även poesi liksom berättelser för ungdomar och barn om patriotism, ärlighet och frihetslängtan.
- José Martíns tänkespråk förekommer på byggnader och minnesmärken runt om i Kuba och hans byst står utanför skolor, myndighetsbyggnader och kulturinrättningar.
- Artikelförfattaren Gábor Tiroler höll en föreläsning om ”Martis dygder hos en svensk diplomat” på en internationell kongress i Havanna i januari i år. Kongressen stöddes av UNESCO hade sin utgångspunkt i Martíns tankar kring ”En värld i jämvikt”.

Han kallades Den svarta nejlikan av norska motståndsmän och fick en av Norges högsta utmärkelser efter andra världskriget. En aristokrat var han, alltid oklanderligt klädd, artig och orädd. ”Noblesse oblige” (adelskap förpliktigar), det visste han och han trodde på det som José Martí formulerade ”förbättring av människan, ett framtida liv och nyttan av dygden”.

Långt senare kunde tusentals framstegsvänliga chilensare och andra latinamerikaner tacka honom för sitt liv efter att han räddat dem från Pinochets soldater 1973.

Inget har framkommit om Harald Edelstam hade läst Martíns skrifter, men hans attityd och uppträdande präglades av samma idéer. De hade båda respekt för livet, kärleken, för medmänniskorna och deras väl och andras välbefinnande före sitt eget. Dessutom hyste de samma ideal om rättvisa. Edelstam skulle ha kunnat säga med Martí:

”En sann människa letar inte efter var man lever bäst utan var man har sin plikt”. Därför tog han del i motstånd och uppror i Indonesien, Tyskland, Norge, Polen, Guatemala och Chile.

Född för hundra år sedan (1913) var Harald Edelstam adelsman och överklass och han gjorde en diplomatisk karriär som passade ståndet, men han tog tidigt ställning för behövande och underprivilegierade. En föreställning om fascismen fick han redan på en av sina första poster som var Rom under Mussolini. Nästa placering var som konsul i Berlin från 1941. Där fick han kännedom om koncentrationslägren. På ett möte i Publicistklubben i februari 1974 berättade Edelstam om tiden i Berlin:

”... på en legation som var ljumt antinazistisk. Långa judekörer vädjade om hjälp att undgå koncentrationslägren men Sverige gjorde ingenting. Jag kände mig upprörd över detta. Judarna fördes i tiotusentals till koncentrationslägren. Om lägrens existens var Berlinlegationen medveten. Det fanns också handlingar som styrkte den saken i UD:s arkiv, men de utrensades efter kriget.”

”Många judar kom till legationen och begärde ett skydd vi inte kunde ge. Då försökte jag gömma dem för några dagar i min bostad. Men det var väldigt riskabelt. Gestapo fanns ju överallt.”

Samtidigt som han var med om att sköta det neutrala Sveriges förbindelser med stormakten Tyskland knöt han kontakter med antinazister. En av ledarna i den så kallade Kreisaugruppen Helmuth von Moltke blev han personlig vän med. Det var samma grupp som utförde attentatsförsöket mot Hitler i juli 1944, då en bomb placerades under hans sammanträdesbord.

Från Berlin blev han förflyttad till Norge, som från 1941 var ockuperat av tyskarna. Alltmedan han uppehöll de officiella och diplomatiska förbindelserna med nazisterna för att ge ett sken av samarbete hade han ett nära samarbete med motståndsrörelsen. Nazisterna var smickrade av att han bjöd hem dem på fester men de visste inte att norska motståndsmän var gömda i gäststugan.

På natten tog han dem i sin bil till svenska gränsen, eller så förmedlade han kontakten till det nät av kurirer och vägvisare som skötte en omfattande flyktingtrafik. På det sättet räddade han tusentals normän. En del var norska judar som skulle förts till koncentrationsläger.

Hans mest omtalade bedrift under tiden i Oslo var hans räddning av en grupp studenter undan Gestapo. Studenterna hade tagit sin tillflykt till den svenska kyrkan, som var omringad av SS-soldater. Han lyckades utverka att åldringar och barn skulle få fri lejd. När soldaterna stormade kyrkan fanns ingen kvar att anhålla. Edelstam hade klätt ut studenterna till haltande åldringar.

Det var under tiden i Norge som Harald Edelstam förärades hedersnamnet Svarta nejlikan med en allusion till romanhjälten ”Röda nejlikan”. Det var en ädling som räddade dödsdömda aristokrater undan galgen när franska revolutionen hade urartat till terror. Till yttermera visso var romanen inspirerad av svensken Axel von Fersens försök att hjälpa den franska kungafamiljen med Marie Antoinette att fly till England för att inte bli avrättade.

Edelstams arbetsmetoder var illa sedda på UD i Stockholm. Där hade han inga vänner. Han blev till och med trakasserad av kollegorna. Vid hemkomsten från Oslo blev han avsatt och placerad i ett kyffe att rätta de andras reseräkningar. Ett år senare avtackades han däremot av sina inflytelserika norska vänner och förlänades den prestigefyllda S:t Olav-orden. Det bidrog till att han fick upprättelse och blev utrikesminister Östen Undéns privatsekreterare.

På sextioalet placerades han i Guatemala. Det landet blev det första experimentet att utrota vänstern och gerillan i Latinamerika. Det förstod Edelstam och han var beredd på vad som skulle följa i Chile och andra länder i USA:s ”bakgård”.

Axel Edelstam, yngre bror och även han diplomat, har berättat att ”Harald sökte sig till oppositionen och försökte att vara ett stöd för dom som kämpade mot regimen. Men samtidigt hade han goda relationer med regimen. De flesta människor blir ganska smickrade av att bli bjuden till en ambassad. Så han tillämpade den strategi som han utarbetat redan i Oslo, nämligen att han hade goda kontakter med regimen, samtidigt som han arbetade för oppositionen.”

Pepe Viñoles, en journalist som räddades av Edelstam, berättade i ett personligt samtal 2012 att Harald hade en mycket klar föreställning om Latinamerika. I Guatemala hade han lärt känna gerillaledaren Cesar Montes som han fick en nära relation till liksom till motståndsrörelsen mot den proamerikanska diktaturen.

Det betydde inte att han var okritisk mot en del av gerillans våldsamma metoder. Speciellt blev han upprörd när gerillan kidnappade Tysklands ambassadör och sedan mördade honom.

I Chile blev han tillsatt som ambassadör 1972. Han kunde följa hur landet destabiliserades, saboterades och hur den demokratiskt valda regeringen störtades 11 september 1973. Kupp-
makarna ledda av Pinochet satte igång en systematisk förföljelse av alla som varit knutna till
presidenten Salvador Allende och försöket att bygga ett nytt, demokratiskt och jämlikt
samhälle. Det var deras brott i den fascistiska militärens ögon.

Men Edelstam förklarade:

”Dem som de [fascisterna] kallar terrorister betraktar jag som frihetskämpar”.

Tack vare sin officersutbildning i ungdomen kunde han konfrontera den chilenska militär-
juntan. Han visste hur man skulle bete sig mot vanliga soldater, och den kunskapen fick han
användning för under de kommande veckorna under Pinochets terrorvälde.

Efter kuppen bröt Pinochetjuntan de diplomatiska förbindelserna med Kuba och den kubanska
ambassaden omringades av militär som förberedde sig på att storma den. Den svenska
ambassaden låg bara ett par kvarter bort och Edelstam bestämde sig tillsammans med
förstesekreteraren att bege sig till grannarna och hissa den svenska flaggan. På det sättet
kunde de rädda kubanerna och fick också utrymme för flera flyktingar som sökte skydd.
Under stor dramatik lyckades han eskortera kubanerna ur Chile.

Givetvis drevs Edelstam av människokärlek och medlidande men det fanns också ett
tydligt politiskt medvetande i hans räddningsaktioner. Han gav prioritet åt politiska ledar-
gestalter inte bara för att de var mest hotade och utsatta. Han insåg att militärjuntan ”önskar
återupprätta en kapitalistisk stat med korporativa [fascistiska] institutioner av spansk-
portugisisk modell [Franco och Salazar]”.

I Edelstams tjänsterum fanns ett porträtt av Allende och ett av Fidel. Den sistnämnde hade
varnat Allende för att lita på militärens lojalitet och skänkt honom ett gevär. Edelstam tyckte
att Allende borde ha beväpnat folket i stället för att uppmana dem att lämna ifrån sig sina
vapen, vilket han hade gjort en kort tid före kuppen.

Pinochetregimens fångar föstes ihop på Nationalstadion där de utsattes för brutala förhör,
tortyr och straff. Edelstam begav sig dit nästan dagligen med sin svarta Mercedes, i en
oklanderlig, svart kostym. Hans stiliga gestalt imponerade på de mödrar, fäder, barn och
syskon som bönföll honom att ge upplysningar om sina anhöriga. Han kunde få ut många i
livet från stadion.

Vid ett tillfälle organiserade han en grupp ambassadörer för att rädda fyrtio uruguayaner från
att avrättas. De lyckades, men den officer som blivit lurad att gå med på fritagningen sköts
nästa dag.

*Dagens Nyheter*s korrespondent Bobbi Sourander, som var på plats under de ödesdigra
dagarna och även hölls arresterad flera dygn, skrev:

”Chiles militärjunta kommer med sin kupp att ändra Latinamerikas och kanske hela tredje
världens historia. Men tills vidare och innan man noggrannare vet vad som har hänt i landet är
dess största och mest häpnadsväckande bedrift en enda: På två veckor utrotade militären i en
durkdriven manöver halva sitt folks önskan, vilja och hopp. På den tredje veckan har de hela
sitt folk tämjda till lydriad. Metoden är vapenterror. Kunde det hända i Chile så kan det ske
var som helst.”

I en annan, smått otrolig incident lyckades Edelstam övertala en befälhavare att låta en sårad,
efterlyst kvinna att bli förd till sjukhus för en akut operation. Likväl blev hon arresterad på
sjukhuset. Då störtade Edelstam dit och hindrade tillsammans med kollegor att kvinnan blev
bortförd. De höll fast i sjuksängen. Det kom till ett handgemäng med soldaterna. Inte förrän

en vild kapten satt pistolen mot Edelstams huvud och skulle till att skjuta släppte han taget om sjuksängen. Dagen efter förklarade juntan honom icke önskvärd.

Dessa händelser kan ses dramatiskt återgivna i filmen ”Svarta nejlikan” av Åsa Faringer och Ulf Hultberg.

Något liknande hade hänt José Martí i Venezuela, där han gav ut en tidning. En artikel föll inte presidenten på läppen men Martí vägrade att dra in den och blev tvungen att lämna landet. José Martí var också diplomat vid ett par tillfällen och representerade Argentina och Uruguay i USA. Han blev tidigt medveten om USA:s expansionssträvanden och varnade sina landsmän för att lita på USA som en bundsförvant mot kolonialmakten Spanien.

Enligt en artikel i *Svenska dagbladet* 17 mars i år ”kom det ... som en befrielse [för UD] att Edelstam förklarades som persona non grata och utvisades av den chilenska militärregimen”. När hans plan landade i Stockholm togs Edelstam emot som en hjälte men mera av chilensare än av sina egna landsmän.

Han ångrade inte att han brutit mot konventioner och reglementen.

”Om liv är i fara och du kan göra något för att hjälpa ska du aldrig gömma dig bakom din diplomatiska status”, sade han vid ett tillfälle.

Han hade inte bara skyddat förföljda människor utan fortsatte att avslöja och kritisera Pinochetregimen. Han företog till och med en turné till universitet och människorätsorganisationer i USA och berättade om sina erfarenheter. Sådant ingick egentligen inte i en ambassadörs uppgifter, men tack vare statsminister Olof Palmes stöd kunde han fortsätta. Lisbeth Palme har vittnat om hur Edelstam upprepade gånger ringde hem till paret och talade med maken för att få hans godkännande, och Palmes sympati för Edelstam framgår även i en nygjord film om honom som visades i SVT.

Men helt nyligen har det också kommit fram, tack vare Wikileaks, att USA-ambassaden i Stockholm hade fått försäkringar från sina källor i Sverige att Edelstam inte skulle gå in på USA:s aktiva medhjälp till fascistkuppen.

Edelstams redogörelser i svensk och internationell press gjorde att internationell uppmärksamhet riktades på Pinochetregimens brott mot de mänskliga rättigheterna. Kanske skulle militärens brutalitet blivit ännu värre annars.

Isabel Allende, författarinnan som är släkt med den störtade presidenten, har berättat att de, efter att hennes familj flytt från Chile, uppehöll täta kontakter, eftersom han fortsatte med solidaritetsverksamheten och avslöjandena om fascistregimens övergrepp. Hon mindes hur Edelstam hade marscherat i täten på begravningsståget för poeten Pablo Neruda några få dagar efter kuppen. Militär kantade vägen och siktade på de förbipasserande med osäkrade vapen. Ändå hade de i ståget skanderat poetens namn och sedan stämt upp Internationalen.

Efter hemkomsten fortsatte Edelstam med sitt solidaritetsarbete. Han engagerade sig i Chilekommittén och Amnesty. Vid ett tillfälle var han med på ett program i Kalifornien där Joan Baez uppträdde. Hon frågade honom varför han engagerat sig så mycket för Chiles sak och i hennes memoarer kan man läsa svaret: ”Det är enkelt. Jag har aldrig kunnat tolerera orättvisa.”

Edelstam dog 1989 några månader innan den chilenske diktatorn Pinochet förlorade det enda folkliga val som hölls under hans regeringstid som varade i sexton år.

Visserligen har 11 september kommit att förknippas med raserandet av World Trade Center i New York, vilket sedermera användes till att rättfärdiga kriget mot Afghanistan och följelsen av så kallade terrorister runt om i världen. Men det var USA:s regering som drog i

trådarna 11 september 1973 i Chile med den terror som följde och där tusentals chilensare massakrerades och försvann. Det har, med hjälp av lydiga massmedia, utplånats ur det allmänna medvetandet. Men vi är några som vill påminna om det som hände för fyrtio år sedan 1973 och att varna för nya fascistiska katastrofer.

Isabel Allende har i en intervju 2007 berättat att ”Edelstam var den mest kända diplomaten i Chile och en av de få som vågade opponera sig mot militärregimen. Alla diplomater hade immunitet men det var bara Edelstam som utnyttjade den. ... Han var som en klassisk filmhjärte: okonventionell, modig och utmanande. ... Han ingav hopp åt många. ... Han förtjänar verkligen ett officiellt erkännande som en av våra hjältar, och jag hoppas att en dag få se hans staty i Santiago”.

Som det politiska läget ser ut idag kan det verka avlägset, även om en sal i Chiles utrikesdepartement bär Edelstams namn. I Sverige har vi inte lyckats få gehör för ett officiellt erkännande.

Det har vi fått, å andra sidan, i Kuba. Där vill den statliga organisationen för solidaritet med Afrika, Asien och Latinamerika, OSPAAAL i samarbete med Svensk-Kubanska Föreningen och Latinamerikagrupperna sätta upp ett monument i ”Salvador Allende-huset”.

Det ska avtäckas på fyrtioårsdagen för kuppen i Chile. Då ska man också hålla en rad föreläsningar och seminarier och diskutera hur vi ska försvara oss mot det som José Martí kallade ”odjuret”.

Gábor Tiroler

Materialet är till stor del hämtat ur boken ”Svarta nejlikan” från 2007 av Mats Fors. Gábor Tiroler är samordnare för nätverket Medicinare för Kuba och har tillsammans med Ulf Hultberg tagit initiativ till en insamling för monumentet i Havanna. Se latinamerikagrupperna.se/edelstamprojektet.

Mer om Chile och statskuppen

Orlando Sepúlveda: [Hur jag lärde mig om 11 september](#) (ännu en artikel som blickar tillbaka)

André Gunder Frank: [Kapitalism och underutveckling i Chile](#). Bakgrunden (från 1970) [Chile - den kommande konfrontationen](#). Resolution från Fjärde Internationalens förenade sekretariat i december 1971, dvs nära 2 år innan militärkuppen

[Chile - frågor kring den chilenska revolutionen](#) (från 1974)

Brun, Hersch m fl: [Fallet Chile. Om möjligheten av en fredlig övergång till socialismen](#) (från 1974)

Tor Sellström: [Massmobilisering och folkmakt i Chile 1970-1973](#) (från 1975)

[UP i Chile - gamla illusioner och nya](#), artiklar och dokument om Chile. (från 1976)